

С. О. Криниця
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Черкаського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)

ЕТАПІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА БАНКІВ В УКРАЇНІ

Здійснено періодизацію етапів розвитку фінансового посередництва банків в Україні, особливістю якої є врахування соціально-економічного, нормативно-правового та контрольно-регулятивного критеріїв, що дозволило виявити чинники, які стримували розвиток фінансового посередництва банків на кожному етапі.

Ключові слова: фінансове посередництво, банки, банківська система, банківська криза.

Krynytsia S. PHASING OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN BANK FINANCIAL MEDIATION

The periodization of the development stages of financial mediation of Ukrainian banks, the particularity of which is to take into account the socioeconomic and normative legal criteria, has been carried out. This enabled to elicit the factors that held back the development of financial mediation of the banks at each stage.

Key words: financial mediation, banks, banking system, bank crises.

Постановка проблеми. У ході еволюції економічної системи структура системи фінансового посередництва ускладнюється, відбувається трансформація фінансових інститутів та фінансових інструментів. На цей процес значний вплив здійснюють як позитивні, так і негативні чинники. Ідентифікація цих чинників та аналіз їх впливу покликані поліпшити розуміння процесу розвитку системи фінансового посередництва та підвищити ефективність її функціонування.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. У численних працях вітчизняних науковців, зокрема А. Криклія, О. Дороша, І. Каракулової, І. Школьник, Ю. Гаркуші та інших, знаходимо різні підходи до періодизації етапів становлення системи фінансового посередництва банків.

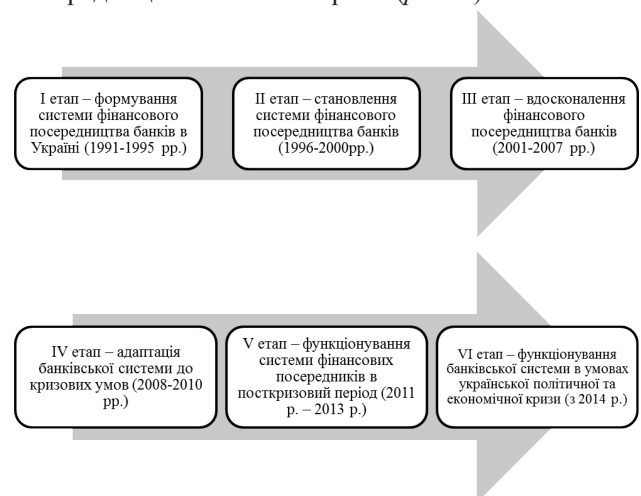
Часто, виходячи з нормативно-правових критеріїв – прив'язуючи виділення окремих етапів розвитку системи фінансового посередництва до змін українського законодавства, реорганізації органів державного регулювання і нагляду, з критеріїв зміни економічної кон'юнктури – циклічності економічного розвитку, яка суттєво позначається на діяльності фінансових посередників тощо.

Разом з тим вважаємо за можливе та доцільне поєднати такі критерії періодизації, як соціально-економічні, нормативно-правові та контрольно-регулятивні і виділити спільні риси етапів становлення та розвитку всієї системи фінансового посередництва України, визначивши, зокрема, чинники, що впливали на розвиток фінансових інститутів.

Метою статті є періодизація етапів розвитку фінансового посередництва банків в Україні та встановлення чинників, які стримували розвиток фінансового посередництва банків на кожному з етапів.

Виклад основного матеріалу. Узагальнюючи напрацювання вітчизняних науковців та враховуючи сучасні тенденції розвитку системи фінансового посе-

редництва, виділимо етапи становлення фінансового посередництва банків в Україні (рис. 1).

Рис. 1. Етапізація розвитку фінансового посередництва банків в Україні

Примітка. Розробка автора.

На кожному зі згаданих етапів під впливом як позитивних, так і негативних чинників створювались передумови розвитку фінансових посередників. Відповідно – кожен період формування інститутів фінансового посередництва має свої як позитивні, так і негативні риси і наслідки.

Протягом першого етапу – 1991–1995 рр. – закладено підвалини розвитку фінансового посередництва банків в Україні.

На цьому етапі роль банків як фінансових посередників відчутно нівелюється кризовими явищами в економіці. Гіперінфляція, темпи якої досягли найвищого піку в 1993 році – 10 256% [1], зумовила нівелювання реальних доходів та заощаджень населення,

що, у свою чергу, мало наслідком вкрай низький обсяг розміщення вільних коштів на депозитних рахунках. А це об'єктивно зумовило низьку спроможність банків щодо кредитування економіки. Загалом банківська система була неадекватна забезпеченню економічних потреб у кредитуванні, кожний третій український банк не витримував показника максимальної видачі кредиту на одного замовника, а, наприклад, у 1993 р. лише два комерційні банки України входили за рейтингом до сотні найбільших банків СНД [2]. Протягом 1993–1995 років частка кредитів банків у зобов'язаннях підприємств значно зменшилася, підприємства розширювали взаємкредитування, оминаючи банківську систему [3, с. 17].

Загалом, на першому етапі становлення фінансових посередників впливали такі негативні чинники: загальна кризова ситуація у трансформаційній економіці, зокрема високі темпи інфляції; рудименти адміністративно-командної системи господарювання; недосконалість, а подекуди і повна відсутність законодавчого забезпечення діяльності фінансових посередників, відсутність захисту або вкрай неефективне нормативне забезпечення прав кредиторів та інвесторів; відсутність ефективних, діючих та доступних бухгалтерських стандартів («правила гри» змінювалися чи не щокварталу); втрата довіри до фінансових інститутів з боку населення через високий рівень банкрутств і спекулятивних операцій; відсутність як державного регулятивного органу, так і самої системи контролю над діяльністю небанківських фінансових інститутів у цілому.

Основні негативні тенденції того періоду були переважно пов'язані з переходом від адміністративно-командних до ринкових принципів господарювання. Наслідком загальної кризової ситуації і законодавчої неврегульованості стало поширення фінансових інститутів, що здійснювали спекулятивні операції та залучали значні кошти населення, потім не повертаючи їх. Це призвело до втрати довіри з боку основних споживачів послуг фінансових інститутів – населення.

Другий етап розвитку фінансового посередництва банків (1996–2000 рр.) розпочався із прийняттям Конституції України та запровадженням в обіг національної грошової одиниці – гривні у другій половині 1996 р. У той час тривав процес уповільнення інфляції, хоча подоланню трансформаційного спаду виробництва заважала фінансова криза 1998 р., що була пов'язана з відпливом портфельних інвестицій нерезидентів, дестабілізацією обмінного курсу гривні та реструктуризацією боргових зобов'язань держави.

На тлі макроекономічних збурень все ж тривало організаційне зміцнення банківської системи. У країні реєструються іноземні банки та їхні представництва (всього 1996 р. їх було зареєстровано 14, а 1999 р. – вже вдвічі більше), відбувається зміна акціонерів, продаж і перепродаж банків, а також здійснюється реєстрація нових банків, хоча загальна кількість банків, внесених до реєстру, скорочується [4].

Загалом, на другому етапі на процесі становлення фінансового посередництва впливали такі негативні чинники: негативні тенденції впливу зовнішньоеко-

номічних факторів, у першу чергу тихоокеанської фінансової кризи 1997–1998 рр.; низький рівень доходів домогосподарств та висока вартість споживчих кредитних ресурсів; наявність корупції в органах влади; неефективне нормативне забезпечення прав кредиторів та інвесторів; невисока довіра до фінансових інститутів з боку населення.

До позитивних чинників розвитку системи фінансового посередництва на цьому етапі можна віднести, зокрема: уповільнення темпів інфляції; вдосконалення законодавства та підзаконних нормативних актів, зокрема щодо регулювання діяльності Національного банку України.

Третій період (2000–2007 рр.) розвитку фінансових посередництва банківських установ став вирішальним у їх становленні. У ті роки переоцінюється підходи до банківського нагляду та обговорюється ідея створення єдиного мегарегулятора [5]. Однак на цьому етапі створювалися передумови поширення глобальних кризових явищ на банківську систему України, зумовлені, зокрема, ось чим.

1. Високою залежністю фінансової системи України від міжнародних фінансових ринків. У 2005 році українську економіку офіційно було визнано ринковою, потім зросли потоки іноземного капіталу, зокрема в банківський сектор. У 2008 р. заборгованість українських банків нерезидентам сягнула 32% загальної суми від їх зобов'язань [6].

2. Різкою диспропорцією між банківським і промисловим капіталом. Іноземні інвестиції спрямовувалися передусім у фінансовий сектор. За період 2002–2007 рр. індекс ПФТС зріс у 28 разів, а у 2007 році український фондовий ринок продемонстрував одні з найвищих темпів росту в світі. Однак левову частку таких інвестицій становив спекулятивний капітал.

3. Випереджаючим зростанням споживчого кредитування над інвестиційним. Питома вага інвестиційних кредитів не перевищувала 20% кредитного портфеля комерційних банків, а кредити, надані фізичним особам, утричі перевищували обсяги кредитування підприємств.

4. Незбалансованістю термінів залучення фінансових ресурсів та їх розміщення. Якщо на міжнародних фінансових ринках кошти залучалися в середньому на 5 років, то розміщувалися на 10–20 років [7], що в подальшому створювало передумови кризи ліквідності банківської системи.

5. Значною доларизацією банківських операцій. За той період понад 50% кредитів було надано в іноземній валюті, передусім у доларах США [8]. На фоні загрози девальвації гривні це створило передумову зростання проблемних кредитів та фінансової стійкості кредитних установ у цілому.

6. Критичним зниженням ступеня забезпеченості покриття депозитів власними ресурсами банків (з 92,6% у 2005 р. до 60% у 2008 р.).

7. На фоні зростаючої конкуренції між банками різко знизилися стандарти та критерії визначення кредитоспроможності позичальників, що зумовило зростання ризику ліквідності та виникнення і різкого зростання проблемної заборгованості.

Четвертий етап (2008–2010 рр.). Світова фінансова криза, що розпочалася восени 2008 р. після банкрутства інвестиційного банку Lehman Brothers, досить негативно вплинула на показники діяльності фінансових посередників та зокрема українських банків, що виявились неготовими до такого випробування, хоча і демонстрували начебто ефективний розвиток. Так, 2009 р. активи банків зменшилися на 4,9%, власний капітал банків – на 3,4%, зобов'язання – на 5,2% [9].

Негативними чинниками, які гальмували розвиток системи фінансового посередництва банків на цьому етапі, були: згорання транскордонного кредитування, масовий відплив іноземних інвестицій, необхідність великих виплат за раніше отриманими українськими банками зобов'язаннями і як наслідок – криза ліквідності в банківській системі та різке зниження її фінансової стійкості; різке погіршення економічної кон'юнктури на світових ринках, скорочення валютної виручки експортерів та негативний тиск на національну валюту, її девальвація, що серед іншого поглибила проблему зростання проблемної заборгованості у кредитному портфелі українських банків; високий рівень корумпованості української влади, неефективне розпорядження коштами, спрямованими на рефінансування комерційних банків, тощо; значне падіння довіри населення до банківської системи зокрема та фінансового посередництва в цілому, масовий відплив депозитів з банківських рахунків.

Одночасно спостерігається й позитивна дія чинників, серед яких: запровадження обмежень щодо використання вкладів (мораторії на дострокове відкликання коштів з депозитних рахунків, «замороження» коштів на рахунках у проблемних банках, введення тимчасових адміністрацій тощо), що дозволило вберегти банківську систему України від дефолту; підвищення довіри до банківської системи України через підвищення межі гарантування вкладів тощо.

П'ятий період розвитку фінансового посередництва банків в Україні (2011 – 2013 рр.) означився відновленням економіки після фінансової кризи.

Банки постійно збільшували обсяги кредитування економіки, у тому числі зростали й обсяги довгострокових кредитів, що створювало підвалини для довгострокового інвестування в економіку.

У 2012–2013 роках також тривав процес консолідації гравців банківського ринку, який протягом останніх двох років характеризувався виходом з України банків з іноземним західним капіталом на користь українських інвесторів. Так, у 2013 році свою діяльність в Україні остаточно завершили шведський Сведбанк і грецький Астра банк, у 2014 році стало відомо про закриття угоди щодо купівлі Правекс банку, який належить італійській групі Intesa Sanpaolo, українською DF груп, а Банк Кіпру перейшов у власність російського Альфа банку. Таким чином, на кінець року (без урахування останніх двох угод) композиція активів української банківської системи за структурою власності була такою: державні банки – 18% (у 2012 році – 18%), західні банки – 15% (у 2012 році – 20%), російські банки – 11% (у 2012 році – 12%), банки з

українським приватним капіталом – 56% (у 2012 році – 49%) [10].

Той період розвитку системи фінансового посередництва банків ознаменувався такими чинниками. Зокрема, позитивний вплив здійснювали: макроекономічна стабілізація, вихід економіки України з рецесії, зростання фінансових результатів економічних суб'єктів, розширення їх діяльності та зростання потреби у кредитних ресурсах; зростання реальних доходів населення; поступове відновлення довіри населення до банків, що разом з попереднім фактором зумовило зростання ресурсної бази банківської системи шляхом приросту депозитів.

Не позбавлений той етап був і негативних чинників впливу, серед яких можемо виділити, зокрема, невиважену політику регулятора щодо жорсткого утримання валютних курсів. Протягом вказаного періоду з цією метою було витрачено понад 15 млрд дол. золотовалютних резервів. Це також зумовило зростання державного боргу (на 33 млрд дол.). Штучне утримання курсу для банків обернулося дорожнечю пасивів, що стало чинником подальшого падіння кредитування та проблем з депозитами [11]; зростання корупції та тінювих схем, зокрема у сфері фінансового посередництва, що, зокрема, зумовило відплив іноземного капіталу з банківської системи України.

Наразі можемо виділити останній етап розвитку фінансового посередництва банків, що розпочався 2014 р. після перемоги Революції Гідності і наступної російської інтервенції в Автономній Республіці Крим і на Донбасі. Вочевидь, основними чинниками, які зумовлювали вплив на фінансове посередництво банків, стали політичні, хоча не можна не зважати і на вплив «мін уповільненої дії» – економічних чинників, що закладали підвалини майбутньої кризи в попередні етапи. Отже, серед чинників, що впливають негативно на розвиток системи фінансового посередництва банків, є: різке зростання дефіциту бюджету через руйнування економічних об'єктів, зменшення бюджетних надходжень і різкого зростання витрат на фінансування галузі оборони та охорони правопорядку. Вказана обставина зумовлює скорочення реальних доходів як населення, так і економічних суб'єктів, а отже, і ресурсної бази банків; від'ємна динаміка основних макроекономічних індикаторів, висока вартість ресурсів у гривнях та домінуючі девальваційні очікування формують низький попит на банківське кредитування і негативно позначилися на якості доходних активів банків; лібералізація валютних курсів (через неефективність методів утримання валютних курсів на фіксованому рівні) зумовили різку девальвацію гривні вже чотири рази протягом поточного 2014 року, зокрема в січні, березні, серпні та листопаді, що, у свою чергу, зумовило різкий відплив коштів з депозитних рахунків, номінованих у гривнях. Так, у 2014 році обсяг депозитів фізичних осіб скоротився на 17,1%, або на 112,4 млрд грн [4], головним чином, основний відплив депозитів, як і скорочення кредитування, припали на чотири останні місяці досліджуваного періоду (рис. 2), у подальшому очікується продовження.

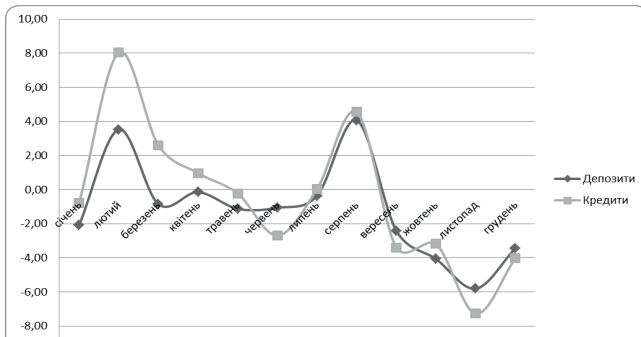

Рис. 2. Темпи приросту депозитів і кредитів у банківській системі України у 2014 р. (у % до попереднього місяця)

Примітка. Побудовано автором за [4].

Падіння цих показників через інфляційні очікування; подальше зменшення рівня привабливості банківського сектору для нерезидентів, незважаючи на зусилля уряду щодо лібералізації економіки та антикорупційні дії. На цьому етапі визначальним для інвесторів знову стає політична нестабільність; зменшення довіри населення до фінансового посередництва через подальші девальваційні очікування та політичну нестабільність.

Висновки. Головним фактором, який би сприяв розвитку фінансового посередництва банків, на нашу думку, мають стати довгоочікувані структурні економічні реформи. Без них і економічна система в цілому, і фінансове посередництво зокрема приречені на повторення старих помилок, стагнацію та дисбаланси.

Список використаних джерел

1. Индекс инфляции в Украине с 1991 по 2014 год [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://profmeter.com.ua/Encyclopedia/detail.php?ID=675>.
2. Доповідь Голови Правління НБУ Ющенко В. А. «Звіт про роботу Національного банку України за 1993 р.» // Вісник Національного банку України. – 1994. – Вересень. – С. 1–18.
3. Петрик О. І. Деякі аспекти банківської реформи в Україні / О. І. Петрик // Вісник НБУ. – 1996. – № 1. – С. 14–17.
4. Грошово-кредитна та фінансова статистика [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65833&cat_id=4457.
5. Гаркуша Ю. О. Удосконалення системи регулювання та нагляду за фінансовим ринком в Україні [Електронний ресурс] / Ю. О. Гаркуша // Ефективна економіка. – 2012. – № 9. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>.
6. Буряк О. Світова фінансова криза та її вплив на банківську систему України / О. Буряк // Ефективність державного управління : зб. наук. праць. – 2013. – № 34. – С. 320–325.
7. Шайда О. Є. Вплив світової фінансової кризи на економіку України / О. Є. Шайда, Б. В. Вітровий // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.12. – С. 276.
8. Чирак І. Вплив фінансової кризи на банківську систему України / І. Чирак // Економічний аналіз : зб. наук. пр. Тернопільського національного економічного університету. – 2011. – Вип. 8, ч. 1. – С. 421–424.
9. Андрушків І. П. Вплив фінансово-економічної кризи на вітчизняну банківську систему та основні заходи виходу з неї / І. П. Андрушків // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.12. – С. 130.
10. Банківська система України у 2013 році [Електронний ресурс] // Credit Rating. Аналітичний огляд – Режим доступу : http://www.credit-rating.ua/img/st_img/AS/2014/25.03.2014/Banking_system_2013.pdf.
11. Як банківська система України розплачується за ілюзію стабільного курсу? [Електронний ресурс] // Finance.Ua. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2014/06/19/328314>.

References

1. The inflation index in Ukraine 1991–2014 [electronic resource]. – Access mode: <http://profmeter.com.ua/Encyclopedia/detail.php?ID=675>.
2. Report of the Chairman of the Board of the National Bank of Ukraine Yuschenko V. A. «Nationak Bank of Ukraine annual report 1993» // The Nationak Bank of Ukraine Herald. – 1994. – September. – P. 1–18.
3. Petryk O. I. Some aspects of banking reform in Ukraine // The Nationak Bank of Ukraine Herald. – 1996. – № 1. – P. 14–17.
4. Monetary and Financial Statistics. Nationak Bank of Ukraine [electronic resource]. – Access mode: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65833&cat_id=4457.
5. Harkusha Y. O. The regulation and supervision of financial market in Ukraine improving [electronic resource] / Y. O. Harkuska // The Efficient Economy. – 2012. – № 9. – Access mode: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
6. Buriak O. The global financial crisis and its impact on the banking system of Ukraine // The Effectiveness of Public Administration. – 2013. – № 34. – P. 320–325.
7. Shaيدا O. E. The impact of the global financial crisis on Ukrainian economy / O. E. Shaيدا, B. V. Vitrovy // The Scientific Bulletin of NFTU of Ukraine. – 2011. – Is. 21.12. – P. 276.
8. Chyrak I. The impact of the financial crisis on the banking system of Ukraine // Economic Analysis. Coll : scientific papers Ternopil National Economic University. – 2011. – Is. 8, part 1. – P. 421–424.
9. Andrushkiv I. P. The impact of the financial crisis on the domestic banking system and main ways out / I. P. Andrushkiv // The Scientific Bulletin of NFTU of Ukraine. – 2010. – Is. 20.12. – P. 130.
10. The banking system of Ukraine in 2013 [electronic resource] // Credit Rating. Analytical Review. – Access mode: http://www.credit-rating.ua/img/st_img/AS/2014/25.03.2014/Banking_system_2013.pdf.
11. As the banking system of Ukraine is paying for the illusion of a stable exchange rate? [electronic resource] // Finance.Ua. – Access mode: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2014/06/19/328314>.